

UDK 272–732.2"0"
Primljeno: 10. 2. 2014.
Prihvaćeno: 2. 6. 2014.
Prethodno priopćenje

RAZVOJ SVIJESTI PAPINSKOG PRIMATA I. POVIJESNO-TEOLOŠKI POGLED NA PRVO TISUĆLJEĆE

Niko IKIĆ

Katolički bogoslovni fakultet u Sarajevu
Josipa Stadlera 5, BIH – 71 000 Sarajevo
niko.ikic@bih.net.ba

Sažetak

Povijesno-teološki pogled na rast svijesti papinskog primata u prvom tisućljeću nedvojbeno pokazuje da su jednostrane i neutemeljene teze prema kojima je primat, kako ga danas razumijemo, bio utemeljen i prihvaćen već u novozavjetnom ili u ranokršćanskom razdoblju. Iako je svijest primata postupno sazrijevala od prednosti do prvenstva, od prvenstva do primata, od univerzalnog primata do jurisdikcijskog primata, ipak su sinodalnost i kolegijalitet bili dominantni u prvom tisućljeću. Proces sazrijevanja primata počivao je na argumentima posebnog apostolskog naslijeđa, biblijskog ustanovljenja, univerzalne ekleziologije i postupno se došlo do načela: *prima sedes a nemine iudicatur – prva stolica ni od koga ne može biti suđena*. Širenje papinskoga jurisdikcijskog primata možemo sažeti u tri prostorne zone srednje i južne Italije u značenju zapadnog metropolita. Širi krug se odnosio na Sjevernu Italiju sa sjedištima u Milanu i Akvileji, nadalje na Galiju, Dalmaciju i sve do dijelova Grčke u značenju zapadnog patrijarhata. U najširi prsten neke jurisdikcije ulazile su Španjolska i Sjeverna Afrika, u kojima se najmanje osjećala stvarna jurisdikcija rimskog pape. Na drugoj strani kršćanski Istok uvijek je osporavao jurisdikcijski primat pape a *de facto* ga je ipak priznavao više od samo deklarativnog *primatus honoris*.

Rad polazi od novozavjetnog lika apostola Petra i podijeljen je podnaslovima koji izražavaju naznačenu stupnjevitost sazrijevanja. U ranokršćanskom razdoblju autor ističe određenu papinsku prednost, kasnije dokazuje konkretnije prvenstvo u dogmatsko-kontroverznom razdoblju. Od VI. do VIII. stoljeća autor oslikava snažniju svijest primata te zaokružuje s težnjom univerzalnog primata pri kraju prvog tisućljeća.

Ključne riječi: Petar, papinski autoritet, primat, sinodalnost, kršćanski Istok.

Uvod

Ovaj rad nije ni povijest Crkve ni povijest papinstva ni povijest papinskog primata, iako se papinstvo i primat u povijesti Crkve međusobno prožimaju već oko dvije tisuće godina. Ovdje se radi samo o teološko-povijesnom pogledu na papinski primat ponajprije iz kuta katoličke teologije. Cilj nije historiografski prikaz složenih povijesnih činjenica, nego samo prikaz onih događaja koji nam kao prekretnice pomažu bolje razumjeti rast svijesti primata. Ovdje itekako postoji opasnost mjeriti prošlost sadašnjošću ili one danas konkretnije formulirane pojmove bez ograničenja prenositi unazad i za njih nategnuto tražiti utemeljenje u prošlosti. Stoga povijest ovdje treba više razumjeti kao povijesnu teologiju. Cilj ovoga tematsko-povijesnog pogleda unazad ima smisla samo kako bi se sadašnje stanje o pitanju i značenju primata bolje razumjelo i eventualno postalo čvrsta podloga za sutrašnje rješenje. Što se dublje i dobronamjernije zaroni u jučer, realnije se procjenjuje danas i dublje postavlja siguran temelj za ekleziološki i ekumenski sutra. Uvidi u povijesnu teološku svijest o primatu imaju cilj pomoći pronaći ekumensko rješenje važnog pitanja primata. Veliki pogled unazad dotiče pitanje razvoja primata u prvom a nastavak u drugom tisućljeću. Budući da je o ovom pitanju malo sustavne građe na hrvatskom jeziku, autor se primarno služi njemačkom literaturom.

1. Petar – novozavjetni lik

U povijesnom okviru Novog zavjeta ovdje bi trebalo prvo predstaviti povijesnog Petra i njegovu službu. Budući, pak, da takva biblijsko-povijesna tema iziskuje posebnu pozornost i više prostora, ovdje ukratko samo podsjećamo da je Petar iz Betsaide pozvan u zbor Dvanaestorice te da je tamo imao središnju ulogu. Poslije smrti i uskrsnuća Isusa Krista on je bio prvi vođa Jeruzalemske crkve. U tom svojstvu prvi je predsjedao euharistijom na Pedesetnicu, tamo propovijedao, zastupao zajednicu pred sinodrijem i sl., o čemu najviše svjedoči prvih pet poglavlja Djela apostolskih. U procesu širenja kršćanstva među židovskim žiteljima u drugim krajevima Petar je vjerojatno bio prvi misionar koji je koordinirao misijskim radom. U tom svojstvu vidimo ga npr. u Cezareji i Antiohiji, a o tome svjedoče ponovno Djela apostolska od 6. do 12. poglavlja. Treće razdoblje njegova života vjerojatno je vezano uz Rim i tamošnje djelovanje. Prema čvrstoj predaji, ali ne i sigurnim dokumentima, Petar je umro u Rimu mučeničkom smrću između 64. i 67. godine. Iz toga rimskog razdoblja ostale su dvije poslanice koje se sadržajno pripisuju Petru i koje u najvećoj mjeri svjedoče svijest Petra kao vođe i pastira Crkve. U Prvoj poslanici

Rimljanima autor govori pastirima kao pastir a starješinama kao starješina. Završavajući tu poslanicu, naslovnike pozdravlja u ime »suizabranice u Babilonu« (1 Pt 5,13), što većina egzegeta u duhu Knjige Otkrivenja povezuju s Rimskom crkvom. Iz kuta primata u Novom zavjetu nailazimo na pet mjesta u kojima Isus upućuje svoje naloge ili imperative Petru koje sumirane možemo sažeti: »od sada ćeš loviti ljude« (Lk 5,10), »tebi ću dati ključeve kraljevstva nebeskog« (Mt 16,19a), »što god svežeš na zemlji bit će svezano na nebesima« (Mt 16,19b), »jačaj svoju braću« (Lk 22,32) i »pasi janjce moje [...] idi za mnom« (Iv 21,15-19). Neke od tih riječi upravljene su samo Petru a neke i drugima, kao npr. Andriji ili svim apostolima. Nemaju sve navedene riječi isto značenje za pitanje primata. Na ovom mjestu toliko o Petru u povijesnom okviru Novog zavjeta. Mi prelazimo granicu Novoga zavjeta i zakoračujemo u ranokršćansko i patrističko razdoblje, što je središnji dio ovog istraživanja.

2. Papinska prednost u ranokršćanskom razdoblju do kraja III. stoljeća

Sestrinske Crkve je tada povezivao vez ljubavi, suodgovornosti, solidarnosti i jedinstva u vjeri. Prvotno u tom duhu valja shvatiti pismo pape Klementa zajednici u Korintu u kojoj je došlo do nesporazuma na relaciji hijerarhije i laika. Budući da je opomena u pismu iskazana u ime Božjega autoriteta po djelovanju Duha Svetoga, pojednostavljeno je takav dokument izlagati kao čisti dokaz primata Rimske crkve, jer autor nigdje ne traži poslušnost sebi kao papi, nego samo poslušnost Božjemu zakonu, na što je dužan ukazivati svaki biskup.¹ Ipak je Klementovo pismo značajan ukaz određene prednosti po svojoj intonaciji. Valja također spomenuti da je sličnih opominjućih pisama bilo i nešto kasnije i od drugih biskupa, kao npr. korinskog biskupa Dionizija oko 170. godine zajednicama u Sparti, Ateni, Nikomediji itd., o čemu svjedoči povjesničar Euzebij. Ovdje, pak, valja posebno istaknuti bitno drukčiji ton spomenutih pisama u kojima se druge Crkve opominje a Rimsku crkvu se slavi, poput Ignacija Antiohijskoga.² Iz toga slijedi da je značaj rimskog sjedišta

¹ Usp. Klaus SCHATZ, *Der päpstliche Primat. Seine Geschichte von den Ursprüngen bis zur Gegenwart*, Würzburg, 1990., 16–17.

² Usp. Klement RIMSKI, *Ad Corinthios I*, 63, u: *Bibliothek der Kirchenväter, Die apostolischen Väter*, Kempten – München, 1918., 68 (dalje: BKV). Također usp. Dominik MANDIĆ, *Klement Rimski – Pismo Korinćanima*, Split, 2007. Ista poslanica može se naći u: Jacques Paul MIGNÉ (ur.), *Patrologiae cursus completus. Series Graeca*, Paris, 1857. – 1866., I, 199–328 (dalje: PG), ali se poglavlja poklapaju samo do 57. glave. Usp. EUZEBIJE, *Historia ecclesiae*, IV, 23, u: BKV, *Eusebuis*, II, 193–196. Različita intonacija osjeća se i kod Ignacija ANTIOHIJSKOGA, koji oko 110. godine piše u proslavu da Rimski crkva *predsjeda u ljubavi*, da predvodi na rimskom području i druge poučava. Usp. Ignacije ANTIOHIJSKI, *Epistula*

usko povezan s privilegiranom apostolskom tradicijom. Ipak se iz Klementove *Poslanice Korinćanima* i Ignacijeve *Poslanice Rimljanima*, gdje se u proslavu spominje da Rimska crkva predsjeda u ljubavi, ne mogu izvoditi jasni dokazi primata u shvaćanju kasnije formuliranih stavova, ali su sigurno jake indicije sve više narastajućeg ugleda Rimske crkve u sveopćoj Crkvi neposredno poslije pisanja Knjige Otkrivenja.

U procesu povijesne kristalizacije mjesta i uloge rimskog biskupa u sveopćoj Crkvi neki drugi procesi imaju važnu ulogu za razumijevanje razvoja primata. Tako se npr. u kontekstu *gnostičkih izazova* sve više kristaliziraju kanonske knjige Svetoga pisma od nekanonskih apokrifa. U tom procesu među Crkvama sve veću važnost dobivaju one Crkve u kojima su apostoli djelovali i podnijeli mučeništvo a najviše one u kojima se dokazano nalaze apostolski grobovi, što ukazuje na začetak *successio apostolica*. U takvom ozračju i među takvim zajednicama Rimska crkva je *de facto* dobivala sve značajnije prvenstvo, s jedne strane zbog mučeništva apostola a s druge strane sve više zbog carskoga Rima i zbog sve većeg broja kršćana u Rimu. U svojem argumentiranju Rimska crkva može se podičiti prvo s grobovima dvaju apostola i to apostolskih prvaka, dvaju dokazanih mučenika, i to stupova Crkve, a drugo hrabrim svjedočenjem u centru poganskog okruženja, istaknutom borbom protiv heretičkih izazova i priznatim karitativnim djelovanjem.

U tom je duhu Irenej davao određeno prvenstvo Rimskoj crkvi (*propter potentiozem principalitatem*), iako prvenstvo još ne treba poistovjećivati s primatom, i zaključivao da se sve druge Crkve moraju s njom slagati.³ Oslanjajući se na kriterij pravovaljane sukcesije, on je u stanju nabrojiti sve rimske biskupe od apostolskih prvaka do njegova vremena. Heinrich Fries napominje da se

ad Romanos, III, 1–3, u: BKV, *Die apostolischen Väter*, 136–138. Izraz »presjedanje u ljubavi« katolički teolozi tumače prenaplašeno juridički-pravno a protestantski previše karitativno. Usp. Wilhelm de VRIES, *Das Petrusamt im ersten Jahrtausend*, u: Karl LEHMANN (ur.), *Das Petrusamt. Geschichtliche Stationen seines Verständnisses und gegenwärtige Positionen*, München – Zürich, 1982., 45. O Ignacijevim izrazima više vidi u: Janko ŠIMRAK, *Sveti Ignacije Antiohijski i primat rimske Stolice*, u: *Bogoslovska smotra*, 2 (1911.) 1, 32–42.

³ Usp. IRENEJ, *Adversus haereses*, III, 3, 1–2, u: PG, VII, 848–849. Takva misao sigurno se nalazi i u latinskom prijevodu koji nam se sačuvao, ali neki sumnjaju u njegovu vjernost izgubljenom originalu koji je na grčkom. Pored otvorenih pitanja s Irenejevim djelom, Schatz daje naslutiti stvarno prihvaćeno prvenstvo Rimske crkve u koru kršćanskih zajednica. Usp. Klaus SCHATZ, *Der päpstliche Primat. Seine Geschichte von den Ursprüngen bis zur Gegenwart*, 22–23. Kad je redoslijed rimskih biskupa u pitanju, ima neslaganja, vjerojatno zavisno od toga broji li se Petra ili ne. Tako je npr. prema Ireneju osmi papa bio Higin (136? – 140?) (usp. IRENEJ, *Adversus haereses*, I, 27, 1, u: PG, VII, 687), a isti je prema Ciprijanu bio deveti papa (usp. CIPRIJAN, *Epistula ad Pompeium contra Stephani*, LXXIV, 2, u: BKV, *Ciprian*, II, 358–360).

kod Ireneja ipak ne radi primarno o papinstvu ili rimskom prvosvećeniku, nego prije svega o prvenstvu rimske zajednice u dobrom svjedočenju, jer je zajednica dobivala na važnosti zbog apostolskog utemeljenja. Prema Friesu, Irenej u borbi s gnostičkim krivovjerjem nije imao cilj posebno dokazivati nasljedstvo rimskog biskupa.⁴ Peter Stockmeier navodi da su takve sukcesijske liste, osim za Rim, također poznate i za nasljednike u Jeruzalemu, Antiohiji i Aleksandriji. Prema crkvenom povjesničaru Euzebiju, antiohijski nasljednici također su Petrovi nasljednici.⁵ Drugim riječima, i u Irenejevu tekstu ne nalazimo posve sigurne i neoborive povijesne dokaze papinskog primata, ali svakako susrećemo elemente neke papinske prednosti i određenog prvenstva, koje ovdje treba gledati kao stepenicu na putu do primata.

Iz Tertulijanova teksta oko 200. godine snažnije dolazi do izražaja važnost svih tadašnjih apostolskih centara, kao npr. Korinta, Efeza i Filipija, u kojima se još uvijek čitaju originalna apostolska pisma. Ipak, samo uz spominjanje Rima Tertulijan ističe učiteljski autoritet bez kojega nema jedinstva u vjeri, te da je Rimaska crkva najsretnija s isticanjem posebnog dostojanstva na temelju mučeničkog vijenca dvaju prvaka. Potrebno je također naglasiti da Tertulijan među prvima povezuje biblijski pojam *stijena* i sliku *ključeva* s Petrovom službom (usp. Mt 16,18-19), iako ih ne primjenjuje izravno na rimskog biskupa. U borbi s krivovjerjima Tertulijan savjetuje da se gleda na nasljedstvo biskupa u kojem je uvijek prvi biskup toga mjesta postavljen od apostola ili njihovih ljudi. U svojim rigoroznim montanističkim spisima kada govori o časti i poštenju već u prvom poglavlju napada rimskog biskupa da je previše liberalan s obzirom da je izdao edikt prema kojemu prašta brakolomcima i preljubicima koji se pokaju. Za Tertulijana to nije prihvatljivo, ali za nas je od posebne važnosti što u tom kontekstu rimskog biskupa naziva *najviši pontifex* i također *biskupom biskupa*.⁶ Budući da ga je napadao i da je rigorozan, zaključujemo da ga vjerojatno ne bi tako oslovio da to nije bilo opće poznato i priznato.

Tek pri kraju drugog stoljeća mogu se registrirati prvi pokušaji Rima da svoje nazore, tradiciju i jurisdikciju proširi na sve ostale Crkve pri čemu, pak, doživljava očito odbijanje i neprihvatanje. Ta tendencija posebno se očituje u svezi dvaju konkretnih pitanja: *uskrsnog termina* i *ponovnog krštenja*. Već kra-

⁴ Usp. Heinrich FRIES, *Fundamentaltheologie*, Graz – Wien – Köln, 1985., 445.

⁵ Usp. Peter STOCKMEIER, *Das Petrusamt in der frühen Kirche*, u: Georg DENZLER – Felix CHRIST – Wolfgang TRILLING, *Petrusamt und Papsttum*, Stuttgart, 1970., 66, bilj. 2. Također usp. EUZEBIJE, *Historia ecclesiae*, III, 36, 2.

⁶ Usp. TERTULIJAN, *De praescriptione haereticorum (De praescriptionibus adversus haereticos)*, XXII, u: *Patrologiae cursus completus. Series Latina*, Paris, 1844.–1855., II, 44–45 (dalje: PL).

jem drugog stoljeća dolazi do suprotstavljenog tumačenja uskrsnog termina a početkom trećeg stoljeća s tim u svezi rimski biskup Viktor ekskomunicirao je efeškog biskupa Polikrata. Viktor je zastupao tezu slavljenja svetkovine Uskrsa nedjeljom poslije punog mjeseca, dok je Efeška crkva bila na liniji judeo-kršćanske tradicije po kojoj se Uskrs stalno slavio 14. nisana, bez obzira na koji dan je pao. Ni taj potez rimskog biskupa nad efeškim ne smije se tumačiti bez ograda kao neoborivi dokaz primata rimskog prvosvećenika, jer je Viktor inicirao sinodu u Efezu, ali je nije mogao narediti, tvrdi Wilhelm de Vries.⁷ U drugom kontroverznom pitanju radilo se o dvjema praksama s onima koji su se vraćali iz heretičkih zajednica u krilo Crkve: Treba li ih krstiti ili ne? Rimsko-aleksandrijska praksa prakticirala je nekrštavanje takvih ako je povratnik kršten u trinitarnoj formi. Takvu tezu zastupao je papa Stjepan I., koji je razlikovao vidljivog i nevidljivog krsnog djelitelja. Onaj nevidljivi djelitelj je Krist kao jedini uzrok krsne milosti. Na drugoj strani je bio Ciprijan iz Kartage. Iz triju svojih premisa Ciprijan je izvodio zaključak da takve treba ponovno krstiti: prvo npr. jer donatisti nemaju Duha a logično je da ono što sami nemaju ne mogu ni dati. Iz druge premise je nastao poznati slogan *extra Ecclesiam nulla salus*, koji je konačno formulirao Fulgencije Ruspijski. Treća Ciprijanova premissa odnosila se na to da donatisti ne krštavaju u trinitarnoj formi.⁸

Spor između Rima i Kartage jasno pokazuje opće poznatu tezu da Ciprijan nije bio veliki prijatelj Rima i da je shvaćao da je svaki biskup jednako Petrov nasljednik. Ipak, Ciprijan ne osporava određenu prednost rimskog biskupa, što više njegovu službu izravno naziva »*chathedra Petri*« a Rimsku crkvu »*ecclesia principalis*«, što za pitanje primata rimskog prvosvećenika mora imati veliku važnost. Kartaški biskup jasno kaže da onaj koji napusti Petrovu stolicu, sebe isključuje iz Crkve. Stoga Roland Minnerath predstavlja Ciprijana istodobno kao teologa primata i jedinstva episkopata.⁹ Na drugoj strani Ciprijan je neosporno polazio od teze da su svi biskupi kao episkopat temelj Crkve i jedinstva vjere. Ideju jedinstva Crkve gradio je na jedinstvu carstva i došao je do ključa da je Crkva jedna, jer je Bog jedan i Krist jedan.¹⁰ Iako je Isus dao sličnu vlast i drugim apostolima a ne samo Petru, ipak je Ciprijan isticao da je

⁷ Usp. Wilhelm de VRIES, *Das Petrusamt im ersten Jahrtausend*, 46.

⁸ Više o toj kontroverziji vidi u: Niko IKIĆ, *Teologija sakramenata. Gorući grm sakramentalne milosti*, Sarajevo, 2012., 141–142.

⁹ Usp. Roland MINNERATH, *Petrov primat, povijest upravljene riječi*, u: *Svesci – Communio*, 98 (1999.), 36.

¹⁰ Usp. CIPRIJAN, *Epistulae*, XLIII (XL), 5, u: PL, IV, 336–337.

Isus ustanovio jednu stolicu (katedru) te da je svojim autoritetom uspostavio izvor i nutarnji razlog jedinstva Crkve.¹¹ Isusove riječi Petru prema Mt 16,18 Ciriijan tumači kao *magna charta* episkopata, što znači da se prema njemu *chatedrala Petri* nalazi u svakoj mjesnoj Crkvi a ne samo Rimskoj crkvi, te da sve imaju svoj udjel na Petrovoj stolici. Što je upućeno Petru, Ciriijan tumači kao reprezentaciju apostola i demonstraciju jedne katedre, jer je jedno stado. Jednakost svih biskupa gleda na način jurisdikcijske apsolicije. Ipak je Rimaska crkva za njega majka Katoličke crkve upravo zato što je rimski biskup Petrov nasljednik i stoga uživa primat, ali za Ciriijana taj primat ima samo reprezentativan karakter episkopata. Iz tog kuta gledanja lakše se mogu razumjeti njegova neslaganja s papom Stjepanom.¹²

Ciriijanove stavove neutemeljeno je jednostrano tumačiti kako u korist tako i protiv papinskog primata. Nikolaj Afanasiev procjenjuje ih nedovoljno konzekventnima, čak i »istorijskim promašajem« jer zboru biskupa nedostaje neka čelna vlast koja bi bila logična. Jedinstveno tijelo mora imati svoju glavu, misli Afanasiev.¹³ S druge strane također treba naglasiti da ne bi došlo do spora da je sredinom trećeg stoljeća bilo sve jasno i prihvaćeno u svezi s primatom. Kontroverzija svjedoči da se papa Stjepan uporno borio oko primata i u tom duhu se, prema Klausu Schatzu, prvi put pozivao na nasljedstvo apostola Petra prema Mt 16,18.¹⁴ Peter Stockmeier to potvrđuje i dodaje da je uz papu Stjepana također vezana prva apelacija. On navodi da su dva španjolska biskupa, Basilid iz Emerita i Marcialis iz Asturica, uslijed progona bili otpali od vjere i bili isključeni. Oni su, pak, apelirali na Stjepana, koji ih je rehabilitirao.¹⁵

U odmjeravanju snaga Rima i Kartage ipak je Rim više dobio a papinska pozicija ojačala, ali o izrazitom primatu još je preuranjeno govoriti. Prema

¹¹ Usp. CIPRIJAN, *De unitate ecclesiae*, IV, u: PL, IV, 498–499. Slično ponavlja u pismu cijelom narodu za Uskrs 251. godine. »Samo je jedan Bog i jedan Krist i jedna Crkva i jedna stolica utemeljena na Petru riječju Gospodnjom. Nije moguće postaviti drugi oltar ili drugo svećeništvo osim tog jednog oltara i jednog svećeništva. Tko god se drugdje okuplja, rasipnik je«, CIPRIJAN, *Epistulae*, XLIII (XL), 5, u: PL, IV, 336–337.

¹² Usp. CIPRIJAN, *Epistulae*, LIX, 14. Neka pisma *Patrologia latina* ne donosi u cijelosti, stoga usp. BKV, *Ciprian*, II, 234–235. Također usp. Heinrich FRIES, *Fundamentaltheologie*, 463.

¹³ Usp. Nikolaj AFANASIEV, Crkva predsjedavajuća u ljubavi, u: Radomir RAKIĆ (ur.), *Primat apostola Petra. Gledište Pravoslavne crkve*, Kragujevac, 1989., 57–58.

¹⁴ Usp. Klaus SCHATZ, *Der päpstliche Primat*, 26–27.

¹⁵ Usp. Peter STOCKMEIER, Das Petrusamt in der frühen Kirche, 68–72. Također usp. Carl ANDRESEN, Die Legitimierung des römischen Primatsanspruchs in der alten Kirche, u: Georg DENZLER (ur.), *Das Papsttum in der Diskussion*, Regensburg, 1974., 41–44. Prema autoru, Tertulijan ukazuje da je papa Kalist prvi povezivao jurisdikcijsku apsoliciju s biblijskim mjestom Mt 16. Usp. *Isto*, 41.

Wilhelmu de Vriesu, u prva tri stoljeća postojala su tri stupnja razvoja svijesti primata kod rimskog prvosvećenika. Prvo, od početka se isticalo da je Rim mučeničko mjesto pogibije apostolskih prvaka Petra i Pavla. U toj tradiciji živi vjera da se na *Via Nomentana*, u sjevernom predgrađu Rima, nalazi stolica na kojoj je sjedio Petar. Drugo, od polovice drugog stoljeća u Rimu se počela razvijati svijest čuvanja apostolskog nauka kao norme učiteljskog autoriteta prema kojemu se druge zajednice trebaju orijentirati. Treće, od sredine trećeg stoljeća u Rimu se počelo pozivati na biblijski nalog prema Mt 16,18. Prema de Vriesu, bio je to papa Kalist I. (217. – 222.), što Tertulijan svjedoči, dakle, prije pape Stjepana I. (254. – 257.).¹⁶

Slično argumentira Bruno Vaux, koji razlikuje rimski model iz trećeg stoljeća po kojem je Petar glava papinstva, kojega je izabrao sam Krist, što se gledalo kao temelj prvenstva Rimske stolice. Drugi je afrički model (Ciprijan) prema kojemu je Petar bio samo živi simbol hijerarhijske službe u jednakopravnosti episkopata temeljenoj na biskupskom redu. Treći model papinskog prvenstva može se sažeti u ulozi pape kao apelacionog suca pravovaljanosti vjere.¹⁷

Biblijsko utemeljenje primata snažno je reaktivirao krajem IV. stoljeća papa Damaz (366. – 384.) kad se počeo zaoštavati rivalitet između Starog Rima i Novog Rima. Damazov prijatelj Jeronim (347. – 420.), koji je skovao jednostavno vertikalno načelo prvenstva: Krist – Petar – Rim, neumorno je afirmirao takvo biblijsko utemeljenje primata, a papa Leon Veliki (440. – 461.) službeno ga naučavao, kako kaže Stockmeier.¹⁸ Ugled rimskog prvosvećenika tada je to više rastao što je ugled Rimskog Carstva niže padao. S duhovne strane isti ugled pape se sve više srozavao što je papa više posjedovao.

Zajedno s kardinalom Leom Scheffczykom možemo zaključiti da je u prva tri stoljeća rasla svijest rimskog prvosvećenika o odgovornosti za cijelu Crkvu, prije svega o očuvanju vjere i crkvene discipline, ali ne i jurisdikcije, kako ju danas primarno vežemo uz primat. U tom duhu valja razumjeti Klementovu intervenciju u Korintu, Stjepanovu tezu o krštenju heretika nasuprot

¹⁶ Usp. Wilhelm de VRIES, *Das Petrusamt im ersten Jahrtausend*, 44–45. S njim se slaže Heinrich FRIES, *Fundamentaltheologie*, 463. O *Via Nomentana* vidi u: Fernand MOURRET, *Papinstvo Rimu, Crkvi i civilizaciji*, Sarajevo, 1930., 14. Autor je očiti dokaz tradicionalnog izlaganja toga složenog pitanja. Smatra Petra autorom poslanica pod njegovim imenom te mu pripisuje nepogrešivo naučavanje na čvrstom i jasnom dogmatskom nauku od samog dolaska u Rim.

¹⁷ Usp. Bruno C. de VAUX, *Modeli papinstva kroz stoljeća*, u: *Svesci – Communio*, 33 (1979.), 26–30.

¹⁸ Usp. Peter STOCKMEIER, *Das Petrusamt in der frühen Kirche*, 74–75.

Ciprijanovoj praksi, Viktorov stav u pitanju uskrsnog kalendara i sl. Iako je još sve u povojima, rimski biskup je sve više dobivao središnje mjesto u Crkvi i sve veću svijest o svojoj sveopćoj službi u Crkvi. Leo Scheffczyk takvu ulogu slikovito opisuje sa središnjom točkom kruga koji miruje.¹⁹

3. Papinsko prvenstvo u vrijeme dogmatskih kontroverzija IV. i V. stoljeća

Dok je u prvom razdoblju svjesno bilo riječi o papinskoj prednosti, ovdje se može govoriti o papinskom prvenstvu. Malo-pomalo, ali stalno, širilo se i učvršćivalo, dokazivalo i usvajalo uvjerenje posebnog statusa Rimske crkve, osobito u pitanju pravovjernosti. Rast svijesti primata od prednosti do prvenstva potvrđuje razdoblje velikih dogmatskih kontroverzija IV. i V. stoljeća koje su primarno zahvatile kršćanski Istok.

U tom vremenu dolazio je do izražaja višeslojni pojam *communio Ecclesiarum*. Iako je u tom zajedništvu temeljno polazište jednakopravnost svih Crkava, ipak su se neki crkveni centri *de facto* iskristalizirali kao važniji od drugih. U tom smislu u IV. stoljeću u prvom redu valja spomenuti Rim, Aleksandriju i Antiohiju, kao začetak kasnije patrijarhalne *pentarhije*.²⁰ Važnost crkvenih patrijarhata izrasla je iz važnosti provincija, tj. metropolija, gdje su biskupi jedne provincije imali praktičnu odgovornost i vlast. Ipak treba reći da početkom IV. stoljeća prevladava zajednička odgovornost svih biskupa za cijelu Crkvu, a ne samo za regionalnu. Ovdje je riječ o nekoj vrsti izvornoga biskupskog kolegijaliteta koji je utemeljen na izvornoj euharistijskoj ekleziologiji s jasnim naznakama posebnog statusa rimskog biskupa, čiji se jurisdikcijski primat još uvijek ne da jasno formulirati.

Dogmatske hereze toga vremena predstavljale su pravi poligon za odmjeravanje vlastite pozicije, ugleda i važnosti pravovjernosti, snage i autoriteta među mjesnim Crkvama a posebno među njihovim voditeljima. Heretički izazovi neizravno su poslužili kao kristalizator autoriteta i crkvene moći. Među prvim velikim herezama valja spomenuti *arijanizam*, koji je božanski Logos predstavljao kao prvostvorenog posrednika, a ne pravoga Boga i jedne istobitne supstancije s Bogom (*homoousios*). Zaključke Nicejskog sabora 325.

¹⁹ Usp. Leo SCHEFFCZYK, *Das Unwandelbare im Petrusamt*, München, 1971., 51–53.

²⁰ Prema nekim orijentalnim kanonima koji su nastali negdje oko 400-te godine, univerzalna Crkva fiktivno se dijelila na četiri patrijarhata sukladno četirima evanđeljima, četirima stranama svijeta, četirima elementima koji su kao roditelji svijeta. Usp. Georg KRETSCHMAR, *Erwägungen lutherischen Theologen zum »Petrusamt«*, u: Hans-Joachim MUND, *Das Petrusamt in der gegenwärtigen theologischen Diskussion*, Paderborn, 1976., 68–69.

godine na kojem se okupilo 318 biskupa, sa samo pet predstavnika sa Zapada na čelu s biskupom Hozijem iz Kordobe, nisu sve strane odmah bezrezervno prihvatile, ali su oni prerasli u pravne kanone koje pozna pravna zbirka *Corpus Romanum*. Za našu problematiku važno je podsjetiti da su u teološkome heretičkom dogmatskom sporu izravno bili aleksandrijski biskup Atanazije i antiohijski biskup Eustahije. Pri sazivu Nicejskog sabora car Konstantin nije konzultirao rimskog biskupa, ali ga je pozvao jednako kao i druge. Ipak je posebna čast iskazana Rimu time da su njegovi legati prvi poslije carskog tajnika potpisali odluke toga sabora.²¹ U toj gesti valja čitati neku prednost i prvenstvo Rimske crkve.

I poslije nicejskih zaključaka ostale su teološke i pravne razmirice. Za našu temu važno je istaknuti da su Antiohijci u dogmatskom sporu zastupali pravo regionalne autonomije kao najviše instancije, što znači da ono što je zaključila provincijska sinoda vrijedi kao najviše pravilo i da nema više priziva na neku višu instanciju. Atanazije je, pak, molio Rim za pomoć ili bi se možda moglo reći da je *apelirao* na Rim. Nasuprot regionalnom načelu, Rim je polazio od načela univerzalnosti i uvodio je tzv. *hijerarhiju sinoda*, prema kojoj sve sinode nisu jednako važne. Takvo načelo valja posebno vrednovati u svjetlu činjenice da je Rimsko Carstvo tada *de facto* podijeljeno i da su se istočnocarske instancije otvoreno stavile na stranu antiohijaca protiv aleksandrinaca na čijoj strani je bio papa. U tom duhu papa Julijan I. pismeno je prigovarao da su antiohijci proceduralno trebali pisati svim biskupima kako bi svi mogli odlučivati što je pravo. Pri zaštiti aleksandrinaca isticao je da su oni upravitelji apostolskog središta a ne bilo koje biskupije, čime daje na znanje da ne treba sve biskupije jednako vrednovati. Za našu temu od posebne je važnosti što je papa Julijan podsjetio na *običajno pravo* da se prvo piše rimskom biskupu i tek onda dalje pravno postupi. Antiohijsko postupanje njemu je strana forma i potpuno novi običaj (*sed aliena est ista forma novum hoc institutum*). Pozivajući se na apostola Petra i Pavla te na predaju otaca, zaključuje da im upravo to prenosi, kako je zabilježio Atanazije.²² Čini se da je papa Julijan ovdje prvi put postupao spajajući načelo kolegijaliteta i primata. Kolegijalno je zajedničko odlučivanje a primicijalno rimskog biskupa leži u određenoj svijesti sveopće odgovornosti za zajedništvo Crkava kao baštinika apostola Petra i Pavla. Ako se taj slučaj može nazvati *apelacijom*, jer

²¹ Usp. Wilhelm de VRIES, *Das Petrusamt im ersten Jahrtausend*, 48. Legati su uvijek imali posebne uloge. Usp. Ivan MAJNARIĆ, »Ruka i oko gospodina Pape« – Papinski legati u drugoj polovici XII. stoljeća, u: *Croatica christiana periodica*, 30 (2006.) 57, 31–53.

²² Usp. Atanazije ALEKSANDRIJSKI, *Apologia contra Arianos*, XXXV, u: PG, XXV, 306–308.

je moguće tumačenje da su Crkve tradicionalno u važnim pitanjima tražile suglasnost drugih Crkava, onda je to prvi slučaj apelacije na Rim neke mje-sne Crkve kršćanskog Istoka, zaključuje de Vries.²³

Julijanovo pismo imalo je odjeka. Sazvana je sinoda u sardici (*Serdici*), današnjoj Sofiji, možda već 342. ili 343. godine. Delegati Zapada i Istoka su raspravljali odvojeno i primarno osuđivali jedni druge. Ipak, sinodalni zaključci govore da konflikte unutar jedne crkvene provincije treba prvo rješavati na razini te pokrajine. Ako bi neki osuđeni biskup mislio da je krivo osuđen, tada neka piše rimskom biskupu i neka se poštuje spomen na sv. Petra (*Petri memo-riam honoremus*). Zavisno od njegove procjene stvar će biti ili ponovno suđena ili stara presuda potvrđena. Time je usvojen prijedlog biskupa Hozija iz Kor-dobe. Na prijedlog biskupa Izidora usvojeno je da do konačne presude ne treba postavljati novog biskupa. U tom duhu upućeno je pismo papi Julijanu I. oko 343. godine u kojem se ističe, prema zapadnoj verziji, da je najbolje i najprimjere-nije da obje strane podnesu izvješće »glavi, to jest Stolici apostola Petra«²⁴.

Zaključci Sinode u Sardici nedvojbeno svjedoče da Rim sada službeno postaje neka vrsta *revizijske* ili *apelacijske* instancije, što je važna karika u dokazivanju njegova primata. Ne radi se još o izričitim pravima Rima da imenuje ili premješta biskupe, nego više o nekom općem vjerskom autoritetu pravovjernosti i pravednosti. Zato je vrednovanje zaključaka te sinode od početka bilo različito tumačeno. Za zapadnjake je to očit dokaz primata ili barem apelacije, a za istočnjake samo dokaz supsidijarno-sinodalnog prven-stva i najviše revizijske uloge. Juridički element u dokumentu premalo je detaljiziran i pravno utemeljen. U moralnom i solidarnom smislu dokument sigurno svjedoči veće vrednovanje uloge i jačanje pozicije rimskog biskupa unutar opće Crkve. To svjedoče zapadni i istočni patrijarsi koji prizivaju na Rim, poput Ivana Zlatoustoga 404. godine, koji istodobno piše biskupima Rima, Milana i Akvileje.²⁵ U Rimu se tada sve više zauzimao stav da pravo apelacije zaključeno u Sardici nije iznimka, nego se sve više tumačilo kao pravilo redovnog odlučivanja i upravljanja. Svijest o univerzalnom primatu Petrove službe dobila je konkretne pravne okvire s božanskim ustanovlje-njem i jasnijim biblijskim utemeljenjem, posebno u teološkom razvijanju uni-

²³ Usp. Wilhelm de VRIES, *Das Petrusamt im ersten Jahrtausend*, 49.

²⁴ Dokument iz Sardice ima dvije verzije. Grčka verzija ističe da rimski biskup treba posta-viti nove suce da bi se sudilo na pokrajinskoj sinodi. Usp. Heinrich DENZINGER – Peter HÜNERMANN, *Zbirka sažetaka vjerovanja, definicija i izjava o čudoređu*, Đakovo, 2002., br. 133–136.

²⁵ Usp. Yves CONGAR, *Zerrissene Christenheit*, Wien, 1958., 74.

verzalne ekleziologije. U tom duhu za Augustina je u pitanju pelagijanizma *causa finita*, jer je odluka došla od Apostolske stolice. U pismu Gloriju, Eleziju, dvama Feliksima, Gramatiku i svima koji pismo žele čitati, Augustin 397. godine objašnjava da je biskup Kartage uživao velik ugled zbog svojih pastoralnih poslanica i zbog toga što je imao dobre odnose s Rimskom crkvom s kojom je oduvijek povezano prvenstvo Apostolske stolice.²⁶ Svijest papinskog prvenstva svjedoči također pismo pape Zosima (417. – 418.) sinodi u Kartagi od 21. ožujka 418. godine pod naslovom *Quamvis Patrum*, gdje on izražava uvjerenje da Apostolskoj stolici pripada takav autoritet da o njezinoj odluci nitko ne bi smio raspravljati, a da on, pak, nije poduzeo ništa što im nije dao na znanje o optuženom Celestinu.²⁷

Da se izbjegne bilo kakav prigovor da se u dokazivanju papinskog autoriteta koristimo samo zapadnom patrističkom literaturom, iz čega bi se moglo zaključiti da dokazi govore u smislu načela *pro domo sua*, navodimo mišljenje Ivana Zlatoustoga, koji u svojim homilijama češće spominje pitanje primata, posebno komentirajući Mt 16,16-19. U njegovoj 54. homiliji poslije pitanja: »Što kaže svijet tko sam ja?«, slijedilo je izravno pitanje: »A vi, što vi kažete, tko sam ja?« U toj sceni kod Cezareje Filipove Zlatousti predstavlja Petra kao »usta apostola«, kao »prvaka apostolskog kora«. Pritom zapaža da je pitanje bilo svima postavljeno a da je Petar sam odgovorio. Zlatousti opaža da su učenici dali sličan odgovor već prije kad ih je s lađicom zatekla oluja (Mt 14,33), ali samo tada poslije Petrove ispovijesti Isus naziva Petra blaženim. Također je Natanael priznao Isusa Sinom Božjim (Iv 1,49), ali mu Isus ne daje nikakve privilegije. Zlatousti se pita zašto to čini samo Petru? On naslućuje da Petrova ispovijest dolazi odozgor, budući da mu je ne objavljuje tijelo i krv, nego mu je Bog diktira. Na tom tragu božanske vjere kao dara s neba Isus objavljuje Petru: »Ti si stijena...« i tako ga postavlja za pastira uz obećanje da to djelo neće nadvladati ni paklene sile. Isus mu daje konkretnu vlast ključeva kraljevstva nebeskoga. Nebeski Otac objavio je Petru tko je Isus a sada Isus objavljuje Petru što je volja nebeskog Oca. On mu daje ono što je primio od Oca. Isus se davanjem vlasti Petru potvrđuje kao Sin Božji. Dok u sceni molbe Zebedejivih sinova za prvim mjestima odgovara da mu nije dano ni znati ni dati što Bogu pripada, ovdje upravo daje vlast otpuštati i vezati grijeha što je samo u Bož-

²⁶ Usp. Aurelije AUGUSTIN, *Epistulae*, XXV, 43, 3, 7, u: BKV, *Augustinus*, IX, 152–154. Isto ponavlja u pismu biskupu Paulinu 417. godine. Usp. Aurelije AUGUSTIN, *Epistulae*, XIV, 186, 1, 2, u: BKV, *Augustinus*, X, 147–148.

²⁷ Usp. Heinrich DENZINGER – Peter HÜNERMANN, *Zbirka sažetaka vjerovanja, definicija i izjava o čudoređu*, br. 221.

joj moći. Time je Isus učinio Crkvu većom od cijelog svijeta a Petra većim od nebesa, isticao je Zlatousti.²⁸

Također se može istaknuti da je Bazilije Veliki dao pozitivno priznanje papi Dioniziju. On je pisao 371. godine (naslovnik je vjerojatno papa Damaz) kako se više od stotinu godina kasnije u biskupiji Cezareji održalo sjećanje na blaženog papu Dionizija, koji se skrbio za Cezareju, pišući im pisma i šaljući im pomoć po delegatima kada su Skiti okupirali Kapadociju za cara Galijena. Tu humanu gestu rimskog prvosvećenika hvalili su korintski biskup Dionizije kao i aleksandrijski biskup o čemu izvještava crkveni povjesničar Euzebijije. Opasnost o kojoj Bazilije sto godina kasnije govori jest arijanizam i moli pomoć iz Rima.²⁹

Rast u svijesti papinskog primata potvrđuje također naziv *papa*, koji je poznat od IV. stoljeća prvo za biskupa Aleksandrije a od VI. stoljeća naziv je primaran za rimskog biskupa. Ideja papinskog primata u V. stoljeću teološki se temeljila na univerzalnoj ekleziologiji prema kojoj je papa Petrov nasljednik i upravitelj cijele Crkve. Značenje primata poprimalo je sve izrazitije pravno shvaćanje. Vrlo važan razlog tome valja gledati u činjenici da je sjedište carstva preneseno na Istok. Po načelu prilagođavanja političkim upravnim centrima glavni gradovi provincija već su prije imali važno mjesto i u crkvenom pogledu, a tada je to postalo pitanje crkvenog prestiža. Rim je centar Italije, Efez Azije, Antiohija Sirije, Korint Ahaje, Kartaga Afrike i sl. Također po uzoru na državne strukture koje su poznavale *dijeceze*³⁰ kao administrativne jedinice upravljanja nastale su nove crkvene pokrajine koje su prvotno imale značajnije više regija na čelu s *egzarhom* kao najodgovornijim, čiju ulogu kasnije preuzima patrijarh. Tako je npr. Italija bila jedna državna dijeceza s Rimom kao državnim sjedištem i tada je rimski biskup imao jurisdikciju nad svim crkvenim središtima dijeceze, tj. Italije, dok Dioklecijan nije uspostavio dijecezu *Italia Annonaria* s Milanom kao državnim središtem, koji je postao i crkveno središte Sjeverne Italije. Slično je bilo i na Istoku. Načelo kopiranja državnih struktura bilo je podloga za nove crkvene strukture, kao npr. dijeceza Orijent s Antiohijom kojoj je prvotno pripadao Egipat, zbog čega se bunila Aleksandrija. U tako definiranim državnim i crkvenim dijecezama Orijenta, Azije, Ponta i Tracije valja gledati buduće crkvene patrijarhate. Ti centri su bili važni i u novozavjetnom okviru što pokazuje činjenica da su Petar i Pavao slali svoje

²⁸ Usp. Ivan ZLATOUSTI, *Homiliae ad Matthaëum*, LIV (LV), 1–3, u: PG, LVIII, 531–536.

²⁹ Usp. Bazilije VELIKI, *Epistulae*, XXIX, u: PG, XXXII, 310–311; EUZEBIJE, *Historia ecclesiae*, IV, 23, u: BKV, *Eusebius*, II, 193–196. Slično je rezonirao Ćiril JERUZALEMSKI, *Catecheses illuminandorum*, XI, 3, u: BKV, *Chyrrillus von Jerusalem*, 162.

³⁰ Riječ *dijeceza* dolazi od grčke riječi *dioikesis* – gospodarstvo, kućanstvo, upravljanje.

poslanice upravo tim provincijskim centrima. Biskupi provincijalnih glavnih gradova prvi dobivaju važniju crkvenu ulogu i titulu metropolita.³¹ Njihova posebna pravna važnost odražavala se u pravu sazivanja pokrajinskih sinoda, njihovu predsjedanju, ređenju novih biskupa, redosljedu potpisivanja koncilskih akata i sl. Metropoliti su, dakle, prvi u svojoj crkvenoj provinciji što je bilo opće prihvaćeno kao i u političkom smislu, što također potvrđuju zaključci pokrajinskih sinoda, kao npr. u Antiohiji 341. godine u 9. kanonu. Rim je također uživao još veći privilegij što je bio centar cijelog Carstva te do tada Rim nije imao potrebe posebno isticati metropolitanske i apostolske argumente svoje prednosti.³²

Poslije osnaživanja drugih centara u Carstvu, u Rimu se počelo suprotstavljati načelu prilagođavanja državnim strukturama načelom *apostolstva*, koje je postalo temeljni uvjet naviještanja i praforma svake službe. U *apostolstvu* se gledao dokaz izvornosti zbog čega imamo raširene nazive kao npr. apostolska služba, apostolska Crkva, apostolsko vjerovanje i sl. U tom duhu novo utemeljenje primata na Petrovu apostolstvu posebno je razvio papa Leon Veliki (440. – 461.). Papa Leon obrazlaže da je Otac poučio Petra da je Isus Sin Božji. Dakle, Otac Petru otkriva Isusovo božanstvo a Isus Petru očituje njegovo dostojanstvo. Iz toga zaključuje da se ne predaje Petru uzalud što se pripisuje svima. Njemu je ta zadaća povjerena na poseban način, jer je svim crkvenim upraviteljima Petar stavljen na čelo. U Leonovoj interpretaciji Petar živi u rimskom papi zbog čega on nasljeđuje Petrova prava. Kao što je Petar Kristov namjesnik tako isto je papa Petrov namjesnik (*vicairus Petri*), što će postati temeljno obrazloženje za primat kroz mnoga naredna stoljeća. U svečanoj propovijedi za godišnjicu svojega pontifikalnog ustoličenja Leon zahvaljuje Isusu Kristu da je Petra obdario tolikim ovlastima te da ga je postavio za glavu cijele Crkve.³³ Takvo obrazloženje papinskog primata u okviru univerzalne ekleziologije sve je otvorenije zahtijevalo vodeću jurisdikcijsku ulogu unutar cijele Crkve. U tom duhu tumačilo se da prema 2 Kor 11,28 briga za sve Crkve pripada samo rimskom biskupu. Oslanjajući se na Mt 16,18, zahtijevala se ovlast odlučivati o drugim Crkvama koje su to dužne provoditi. Rim se razumio kao *caput* (glava) cijele Crkve kojemu su druge Crkve *membri* (članovi). U tom duhu 385. godine pisao je papa Siricije (384. – 399.) španjolskom biskupu Himeriju iz Taragone. U pismu pod nazivom *Directa ad decesssorem* od 10. veljače 385. godine biskupu

³¹ Riječ *metropolis* dolazi od grč. *metros* (majka) i *polis* (grad).

³² Usp. Francis DVORNIK, *Byzanz und der römische Primat*, Stuttgart, 1966., 28–30.

³³ Usp. Leon VELIKI, *Sermo*, IV, 4, u: PL, LIV, 152. Također usp. *Božanski časoslov*, II, Zagreb, 1997., 1189.

Taragone nalaže se da tu odluku proslijedi ne samo svim španjolskim nego i kartaškim, luzitanskim, galskim i susjednim biskupima. Sadržaj pisma odnosi se na krštenje krivovjernika, nužnost krštenja i celibat klerika. Pismo je pisano zapovjednim stilom.³⁴

Patrijarhati su dobivali sve više važnosti posebno u vrijeme Kalcedonskog sabora 451. godine, a u VI. stoljeću postali su veoma snažni. Već na Nicejskom saboru 325. godine u 6. kanonu postavljen je njihov temelj. Valja napomenuti da oni nisu ni u kojem slučaju ugrožavali primat rimskog prvo-svećenika. Dobili su više na važnosti u procesima traženja boljeg odgovora na heretičke izazove i međucrkvene prijepore, kao npr. između aleksandrijske i antiohijske škole u kristološkim kontroverzama. U tim previranjima, osudama i rehabilitacijama Rim je igrao značajnu ulogu. Tako npr. i Nestorije i Ćiril Aleksandrijski apeliraju na Rim, ističe de Vries.³⁵

Uz carski pristanak sazvan je Kalcedonski sabor 451. godine a otvoren 8. listopada. Nazočno je bilo oko 350 otaca među kojima je samo šest predstavnika sa Zapada koji su sa sobom donijeli tzv. *Tomus Leonis*, odnosno Leonovo rješenje. Važnu ulogu u odvijanju tog sabora imali su carski legati koji su zauzimali središnje mjesto i tražili da se prvo preispita je li *Tomus Leonis* u duhu dosadašnjih sabora. Za našu problematiku iznimno je važno naglasiti da je stav Leona Velikog bio prihvaćen pod velikim pritiskom papinskih delegata i carskih izaslanika, ali s obrazloženjem otaca da je Petar progovorio na njegova usta. Stoga je Leon najzaslužniji za kristološku formulaciju da se u Kristu nalaze dvije naravi u jednoj božanskoj osobi. Nauk Petrova nasljednika donio je prevagu i potvrdio rimsku katedru kao temelj i jamstvo pravovjernosti, ali je također činjenica da je došlo do velikog raskola tzv. pretkalcedonskih Crkava, koji do danas nije okončan. Oci Kalcedonskog sabora početkom studenog 451. godine napisali su pismo Leonu Velikom, gdje ga nazivaju tumačem glasa blaženog Petra i glavom udova.³⁶

³⁴ Usp. Heinrich DENZINGER – Peter HÜNERMANN, *Zbirka sažetaka vjerovanja, definicija i izjava o ćudoređu*, br. 181–185.

³⁵ Usp. Wilhelm de VRIES, *Das Mühen des Papsttums um die Einheit der Kirche*, u: Joseph RATZINGER (ur.), *Dienst an der Einheit. Zum Wesen und Auftrag des Petrusamts*, Düsseldorf, 1978., 71. Povodom 1600. obljetnice Efeškog sabora krčki biskup iznosi dokaze primata. Usp. Josip SREBRNIĆ, *Papin primat na Efeškom saboru*, u: *Obnovljeni život*, 12 (1931.) 6, 241–254. Za sarajevskog isusovačkog profesora Bocka Ćiril Aleksandrijski sjajan je svjedok juridičkog primata Rimske stolice. O ovom pitanju autor polemizira s beogradskim profesorom Jakšićem. Usp. Ivan Petar BOCK, *Sv. Ćiril Aleksandrijski kao svjedok Istoka za primat sv. Petra*, u: *Obnovljeni život*, 15 (1934.) 10, 433–455.

³⁶ Usp. Heinrich DENZINGER – Peter HÜNERMANN, *Zbirka sažetaka vjerovanja, definicija i izjava o ćudoređu*, br. 306.

Aklamacijsko prihvaćanje otaca kršćanskog Istoka nauka rimskog prvo-svećenika ima veliko značenje u teologiji primata. Ipak ga se ne smije precjenjivati. Nauk nije ponajprije prihvaćen zato što dolazi od rimskog biskupa, nego zato što su ga oci prepoznali kao onoga koji je identičan njihovu vjerovanju. Da se u potpunosti poštivao jurisdikcijski primat pape na Saboru ne bi mogli sudjelovali neki biskupi koje je Leon bio isključio, a oni su ipak sudjelovali. Ta činjenica svjedoči da jurisdikcijski primat još nije potpuno zaživio. U još većoj mjeri je primat bio *de facto* pogažen kada je 31. listopada oko dvije stotine nazočnih biskupa prihvatilo 28. kanon, kojim se potvrđuje prvenstvo Novog Rima odmah poslije Starog Rima, kako je već prije odlučio Carigradski sabor 381. godine u svojem 3. kanonu. Odluke o tom pitanju su 325., 381. i 451. godine bile protivne rimskom stavu. Tako je papa Leon na Kalcedonskom saboru dobio dogmatsku, a izgubio jurisdikcijsku bitku, zaključuje Georg Schwaiger.³⁷ Jurisdikcijski od tada Carigrad dobiva punu vlast nad provincijama Trakije, Azije i Ponta na štetu Aleksandrije, što izgleda kao osveta Aleksandriji i poraz pape. Možda je važno istaknuti da se tim kanonom nije željelo omalovažiti prvenstvo rimskog biskupa, što dokazuje percepcija u dogmatskom pitanju, koliko se željelo smanjiti jurisdikciju aleksandrijskog biskupa u Aziji.³⁸ Ipak je pozicija rimskog biskupa na Istoku Kalcedonskim saborom bila prilično učvršćena, iako ne potpuno.

Primat rimskog biskupa u prvih pet stoljeća kršćanstva sve je očitije sazrijevao. Svijest je sazrijevala od prednosti preko prvenstva sve do jasnijeg primata, koji je bio sve svjesnije prihvaćan od rimskih biskupa a sve konkretnije usvajan od istočne Crkve, iako se pod pojmom primata na obje strane ne razumiju iste ovlasti. Primat je poput klice rastao u biblijskoj svijesti prvenstva od čuvara mučeničke tradicije prvaka apostolskih, bratskog opominjanja, apelacija i suca u istinitoj vjeri, do inicijativa u vjerskom odlučivanju, propisivanja odredaba i ekskomunikacija, kao npr. pape Viktora u svezi uskrsnog termina. Podloga primatu je sve očitije povezivanje biblijskih mjesta, posebno naloga Petru, s rimskim biskupima i sve više utemeljena univerzalna ekleziologija.

4. Papinski primat u razdoblju od VI. do VIII. stoljeća

Preko određene prednosti i očitog prvenstva došli smo do svjesnog papinskog primata. Različite kulturno-povijesne okolnosti dovele su u tom razdoblju do

³⁷ Usp. Georg SCHWAIGER, *Päpstlicher Primat und Autorität der allgemeinen Konzilien im Spiegel der Geschichte*, München – Paderborn – Wien, 1977., 40–49.

³⁸ Usp. Francis DVORNIK, *Byzanz und der römische Primat*, 52–59.

potpuno različito shvaćanog primata na Zapadu i na Istoku, pri čemu zapadno shvaćanje valja nijansirano promatrati, dok je Istok često doživljavao papu kao predstavnika *barbarskog Zapada*. Među bitnim povijesnim okolnostima valja podsjetiti da je Rim do VIII. stoljeća političko-jurisdiksijski pripadao Carigradu, a također nije nevažna činjenica da su jedan dio Zapada zaposjeli Arapi invazijom 632. godine. Na takvom Zapadu u to vrijeme dominirali su Germani, koji se tek od VIII. stoljeća okreću prema Rimu. Iz političkih razloga istočni carevi počeli su se još snažnije miješati u crkvena pitanja, budući da je vjersko nejedinstvo ugrožavalo carsku sigurnost i jedinstvo.

Papa je na Istoku stalno gubio na svojem ugledu. Manje-više Istok ga je shvaćao samo kao *custos canonum*. Također je primat na Zapadu od VI. stoljeća bio prvotno više oslabljen nego ojačan. Tada su ojačale crkvene pokrajine a posebno milansko-akvilejska i španjolska. Jurisdikcija rimskog pape na Zapadu dobila je otprilike tri prostorne zone: *Italia Suburbicaria* – Srednja i Južna Italija kao crkvene pokrajine a uloga pape otprilike je bila jednaka onoj zapadnog metropolita. Širi krug obuhvaćao je tzv. *Italia Annonaria*, što se odnosilo na Sjevernu Italiju sa sjedištima u Milanu i Akvileji, nadalje na Galiju, Dalmaciju i sve do Grčke koja je dijelom bila sastavni dio Rimskog patrijarhata sve do 733. godine. U najširi prsten jurisdikcije rimskog biskupa ulazile su Španjolska i Sjeverna Afrika s najmanje stvarne papinske jurisdikcije.³⁹ Španjolska crkvena pokrajina održavala je pokrajinske sinode u Toledu a sazivao ih je zapadno-gotski kralj. Njihov odnos prema Rimu praktično je samostalan. Oni sami odlučuju ne podložno pitajući, pa čak ni o dogmatskim pitanjima, a onda obavijeste Rim ne supsidijarno moleći, nego više informativno dajući na znanje. Riječ je o praktično labavom zajedništvu u vjeri i dosta velikoj autonomiji u ovlastima i disciplini.

S rimske strane ovdje imamo pokušaje uspostavljanja većeg tzv. *receptijskog prava*, kako na crkvenom tako i državnom području. Papa Gelazije (492. – 496.) objašnjavao je caru Anastaziju još 494. godine da dvije sile vladaju svijetom: biskupska i kraljevska, crkvena i svjetovna. U kasnijem traženju potpore

³⁹ Usp. Yves CONGAR, *Zerrissene Christenheit*, Wien, 1959., 78. Uz Augustina je vezan slogan: *Roma locuta, causa finita*. Slogan je malo proširen, budući da se u originalu nalazi samo drugi dio slogana: *causa finita est*, koji je vezan uz rješavanje pitanja pelagijanizma. Formulacija je poslije češće primjenjivana. Augustin je Rimu priznavao *auctoritas* ali ne uvijek i *potestas* u jurisdikciji nad Sjevernom Afrikom. Kartaga je doživljavala Rim kao najbliže apostolsko sjedište, a Rim je Kartagu shvaćao kao podčinjenu provinciju. Određenu autonomiju Kartage svjedoče tamo održane sinode 418., 419. i 424. godine. Na zadnjoj je zabranjeno prizivati se na Rim budući da je jedna takva apelacija dokazala totalno nepoznavanje stvari u Rimu. Apelacija je bila moguća samo na sjeverno-afričkoj sinodi. Usp. Klaus SCHATZ, *Der päpstliche Primat*, 48–52.

primatu oslanjalo se na zbirku dokumenata pod nazivom *Decretum Gelasianum*, prema kojoj je papa svoje pravne ovlasti primio neposredno od Krista.⁴⁰

Na Istoku u to vrijeme spominjani patrijarhata (Carigrad, Aleksandrija, Antiohija i Jeruzalem) izranjaju u prvi plan. Svima je nekako pronađeno apostolsko naslijeđe. Carigrad se odrekao ivanovskog naslijeđa te od X. stoljeća preuzeo legendu prema kojoj je prvopozvani učenik Andrija utemeljitelj Carigradske crkve. Francis Dvornik drži ovu tezu neutemeljenom a samu legendu »legendarnom« da je apostol Andrija došao u provinciju Pont, djelovao u Ahaji i umro u Patrasu.⁴¹ Prema Euzebiju, apostol Andrija djelovao je u Skitiji (Scythia).⁴² U svakom slučaju, patrijarsi tih patrijarhata uz Rim (*pentarhija*) osobno su ili delegatski davali koncilijarnost nekom saboru, a time i pravnu važnost. Ako su predstavnici tih patrijarhata bili na nekoj sinodi, ona je vrijedila kao ekumenska, kako je bilo odlučeno na Trećem carigradskom saboru 680./681. godine.

Sredina i kraj VII. stoljeća bila je dominirana pitanjem *monoteletizma*, koji je najviše zastupao Makarije Antiohijski. Na prijedlog cara Heraklija I. (610. – 641.) papa Honorije je 634. godine po svojoj prilici dao pristanak na heretičnu formulu koja je trebala zadovoljiti monofizite a otvorila je put monoteletizmu. Činjenica je da je osuđen zajedno s monoteletizmom a njegovi spisi su svečano spaljeni. Osuda je donesena na Trećem carigradskom saboru koji je trajao od 7. studenoga 680. do 16. rujna 681. godine, pozivajući se prije svih na dokument pape Agatona, kome je poslano pismo zahvale u kojem ga se označava kao liječnika koji je našao pravi lijek za pravu vjeru. Osudu pape Honorija četiri puta ponavlja Drugi nicejski sabor 787. godine. U tim previranjima ipak je ugled primata malo više porastao. Rimski prvosvećenik počeo je izdavati dekrete za sinodalne zaključke bez obzira na cara, kao npr. vezano uz tzv. *Quinisextum*. Riječ je o tzv. dopuni pete i šeste sinode koju je car Justinijan II. proveo na sinodi 692. godine, a koju papa nije htio priznati, zaokružuje Dvornik.⁴³

Kao važnu stepenicu u percepciji primata na kršćanskom Istoku valja spomenuti proces koji je poznat samo na Istoku. Riječ je o tzv. sporu štovanja svetih slika. Oni koji su se borili protiv toga štovanja nazvani su *ikonoklastima*

⁴⁰ Usp. Heinrich DENZINGER – Peter HÜNERMANN, *Zbirka sažetaka vjerovanja, definicija i izjava o čudoređu*, br. 350.

⁴¹ Usp. Francis DVORNIK, *Byzanz und der römische Primat*, 96–97, 122–125.

⁴² Usp. EUZEBIJE, *Historia ecclesiae*, III, 1, u: BKV, *Eusebius*, II, 100–101.

⁴³ Usp. Francis DVORNIK, *Byzanz und der römische Primat*, 101–103; Wilhelm de VRIES, *Das Mühen des Papsttums um die Einheit der Kirche*, 77; Georg SCHWAIGER, *Päpstlicher Primat und Autorität der allgemeinen Konzilien im Spiegel der Geschichte*, 64–75.

(razbijači slika) a oni koji su se zalagali za štovanje slika nazvani su *kipoborcima* ili pobornicima *ikonolatrije*. Borba je poprimila užasne razmjere. Prvo je car Leon III. osudio pobornike štovanja slika 726. godine i naredio papi Grguru II. da provede dekret te da se slike spale. Čini se da je taj zahtjev cara Leona jedan od zadnjih koji direktno zadire u crkvena pitanja. Papa Grgur II. ostao je neposlušan caru a njegov nasljednik papa Grgur III. (731. – 741.) platio je račun izuzećem Južne Italije iz njegove jurisdikcije koja je stavljena na upravljanje Carigradskom patrijarhatu. Tako je pitanje štovanja slika dovelo do otvorenog sukoba *sacerdotiuma* i *imperiuma* u Carstvu. Ikonoklasti su također dobili podršku na sinodi u Hieriji 754. godine. Činilo se da je konačna pobjeda na njihovoj strani. Onda je došlo do protusinode 760. godine, koja je podupirala pobornike štovanja slika. Borba je trajala više od stoljeća a okončana je većim zalaganjem rimskog prvosvećenika, carigradskog patrijarha Nikefora i utjecajem nekih teologa izvan izravnoga grčkog prostora, kao npr. Ivana Damašćanskoga, Teodora Studite i dr. Oni su pridonijeli sazivu Drugoga nicejskog sabora od 24. rujna do 23. listopada 787. godine, koji je sinodu u Hieriji proglasio nevaljanom, jer na njoj nije bilo papinskih delegata i predstavnika drugih patrijarhata pentarihije. U tom okviru patrijarh Nikefor je isticao da se ni jedna dogma ne može donijeti bez papinskog pristanka, da je papa vođa apostolskoga kora, da uživa rang prvog svećenika. Među 350 potpisnika papinski delegati potpisali su protokol na prvom mjestu.⁴⁴ Pobjedu štovanja slika na Istoku konačno je verificirala carica Irena 843. godine, što pravoslavni svijet slavi kao Nedjelju pravoslavlja.

Čini se da se istočni patrijarsi ponašaju kolegijalno prema papama priznajući im prvenstvo kad im je korisno i primat koji još nije dominiran juridizmom, a koji im osigurava njihovu autonomiju. Iako rimski prvosvećenik ne može biti potpuno zadovoljan Drugim nicejskim saborom budući da nije riješeno pitanje jurisdikcije nad Južnom Italijom, što je on predlagao, ipak je mogao biti potpuno zadovoljan isticanjem njegova prvenstva. Kao što često biva da se »na mostu dobije a na ćupriji izgubi«, tako se dogodilo i papi Hadrijanu I. Dobio je priznanje na Istoku, ali mu je Karlo Veliki priredio poniženje na Zapadu. U odnosu na Crkvu Karlo je samoga sebe smatrao novim Konstantinom. Uvrijeđen što nije bio pozvan na Drugi nicejski sabor sazvaio je pokrajinsku sinodu u Frankfurtu 794. godine na kojoj su odbijeni zaključci Drugoga nicejskog sabora.⁴⁵

⁴⁴ Usp. Francis DVORNIK, *Byzanz und der römische Primat*, 108–114.

⁴⁵ Usp. Georg SCHWAIGER, *Päpstlicher Primat und Autorität der allgemeinen Konzilien im Spiegel der Geschichte*, 75–83.

5. Primat pri kraju prvog tisućljeća

U osmom i devetom stoljeću spominjana pentarhija (vladanje petorice) doista je bila uvažena struktura.⁴⁶ Posebni protagonisti te ideje iz kuta obnove kršćanskog helenizma bili su Teodor Studita i carigradski patrijarh Nikefor. Kao apostolska mjesta nabrajaju se Rim, Carigrad, Aleksandrija, Antiohija i Jeruzalem. Jedno anatomsko obrazloženje pojma pripisuje se Atanaziju, knjižničaru Svete Stolice iz IX. stoljeća, prema kojemu je Krist dao toliko patrijarha koliko ljudsko tijelo ima osjetila. Iz eklezijalnog kuta ideji pentarhije pripisivala se nezabludivost Crkve i božanski autoritet crkvenog nauka. Na sinodi iz 869./870. godine naučavalo se da cijela Crkva počiva na tom temelju. Ideja izražava univerzalnost Crkve, koja više nije u jednom *imperiju*, nego u jednom *sacerdociju*.⁴⁷

Koje mjesto pripada Rimu unutar pentarhije? Ako se želi dati jednostavni odgovor koji je arhivski dokaziv, onda on glasi da je Rim na prvom mjestu, što potvrđuje redosljed nabranjanja. Takav odgovor može, pak, biti prihvaćen u jednom časnom ili *stvarnom i pravnom* značenju. U duhu časti on je *primus inter pares* (prvi među jednakima), što bi značilo da je prihvaćana jednakopravnost, ali ne i načelo potpune jednakosti, barem ne iz rimske pozicije.

Također je došlo do promjene odnosa Carstva prema papi. Zato su se tron i oltar, carevi i pape sve više zbližavali te svjesno i nesvjesno međusobno potpomagali. Ali s vremenom papa je postao ovisan o caru, jer ga car mora potvrditi. Čak je car Oton I. 962. godine dobio pravo neposrednog utjecaja na biranje pape.⁴⁸

Papa je nastojao promijeniti odnos snaga na Zapadu u svoju korist. U tome su mu poslužili tzv. *Pseudo-Izidorovi dekreti* iz oko 850. godine prema kojima papa ima stara prava iznad snažnih metropolita iza kojih je stajao car ili kralj. Od tada je *de facto* počela jačati stvarna centralistička uloga Rima na Zapadu. Takvom argumentacijom Rim ostvaruje pravo smjenjivanja biskupa, definitivno potvrđivanje zaključaka pokrajinskih sinoda, od X. stoljeća i

⁴⁶ U političkom smislu Bečki kongres koristi taj pojam za kolegij od pet članova koji zajednički vladaju. Usp. Josef HERGENRÖTHER, *Photios – Patriarch von Konstantinopel*, Regensburg, 1867., 498–500. Pojam *pentarhija* vidi u: *Opća enciklopedija Jugoslavije*, VI, Zagreb, 1980., 370.

⁴⁷ Usp. Francis DVORNIK, *Byzanz und der römische Primat*, 117–120.

⁴⁸ Usp. *Isto*, 79–82. Takva carska ekleziologija dobila je svoju percepciju u kasnijem dijelu srednjeg vijeka, posebno na kršćanskom Istoku. Carigradski patrijarh Antonije IV. piše u Moskvi 1393. godine da su Carstvo i Crkva usko povezani i da ih nije moguće rastaviti. Prema njemu je nemoguće imati Crkvu a ne imati cara. Usp. Franz MIKLOSICH – Joseph MÜLLER, *Acta patriarchatus Constantinopolitana*, II, Vienna, 1862., 109.

neovisno osnivanje novih biskupija i sl. Nove metropolitane od tada dobivaju od pape *pallium*. *De facto* prihvaćeno je načelo: *prima sedes a nemine iudicatur* (prva stolica ni od koga ne može biti suđena). Evo jednog primjera iz IX. stoljeća: Papa Nikola I. je u pismu *Proposueramus quidem* caru Mihajlu od 28. rujna 865. godine isticao neovisnost Crkve i Apostolske stolice od bilo koje državne vlasti. Obrazlagao je da rimskom sucu ne sudi ni car, ni kler, ni narod. Prvu stolicu na sudi nitko, ona je najviši autoritet. Povlastice Rimske crkve potvrđene su od samoga Krista preko riječi blaženom Petru. Njih ne daju sabori, nego ih samo utvrđuju. Privilegije se ne mogu smanjiti, oslabiti ili izmijeniti, jer ono što je Bog uspostavio ostaje za svagda čvrsto i valjano, rezolutan je bio papa Nikola.⁴⁹

Na kršćanskom Istoku u IX. stoljeću došlo je do velikog spora oko trona carigradskog patrijarha u koji je bio umiješan i Rim, koji je prvo podržavao patrijarha Ignacija protiv Focija, kojega je, pak, podržavao car. Prvo je Carigradska sinoda 867. godine priznala Focija. Onda je sinoda iz 869./870. vratila Ignacija, da bi deset godina kasnije uz papinsku podršku opet došao Focije, koji je tada otvoreno i potpuno priznao primat koji je papa dobio od prvaka apostolskog zbora, kojega je Gospodin postavio na čelo svih Crkava.⁵⁰

Umjesto zaključka

Zaokruženo se može reći da je ideja primata posebno u ranokršćanskom i patrističkom razdoblju sve očitije sazrijevala i sve konkretnije krčila svoje mjesto u svijesti i povijesti Crkve. Na samom početku pod primatom se više razumijevalo prednost a manje prvenstvo. Od druge polovice IV. stoljeća a posebno od sredine V. stoljeća nastupila je značajna i vidljiva, sve snažnija jurisdikcijska i pravna promjena. U tom vremenu primat se s jedne strane oslanjao na apostolsko naslijeđe i biblijska mjesta a s druge strane na paralelne upravne jedinice Rimskog Carstva. Apostolsko naslijeđe Petra i Pavla postalo je temelj apostoliciteta i univerzalnosti primata. U teološkom smislu podloga takvom procesu bila je univerzalna ekleziologija a Rimska crkva je uistinu postala *mater et magistra* cijelog Zapada.

Iako je papinski autoritet od prednosti prerastao u prvenstvo a od prvenstva u primat a primat u jurisdikciju, ipak su sinodalnost i kolegijalitet bili

⁴⁹ Usp. Heinrich DENZINGER – Peter HÜNERMANN, *Zbirka sažetaka vjerovanja, definicija i izjava o čudoređu*, br. 638–640.

⁵⁰ Usp. Niko IKIĆ, *Primat i filioque* u svjetlu sinode u Carigradu, u: *Obnovljeni život*, 47 (1992.) 5, 422–436; Francis DVORNIK, *Byzanz und der römische Primat*, 127–128, 134–135.

dominantni u prvom tisućljeću. Sinodalni način odlučivanja temeljio se na osjećaju pripadanja jednoj Crkvi. Sinodalne odluke imale su snagu carskih zakona koje je car ratificirao i koje su obznanjivane glavnim sjedištima Crkve. One sinode koje je sazvao car, čije se odluke odnose na cjelovitu Crkvu te imaju *consensus Ecclesiae (sineidesis Ekklesias)*, čije su odluke bile usvojene i sl., bile su ekumenske sinode, iako su tri bile osporavane i tek kasnije priznate kao ekumenske, a to su: Carigradski sabor iz 381. godine i 553. godine te Drugi nicejski sabor iz 787. godine. I sinode su na svoj način iskazivale i svjedočile određeni primat rimskog biskupa, ali ne u istoj mjeri i na isti način kako je on to želio. Sinodalne odluke supotpisuju biskupi ili njihovi zastupnici najčešće po njihovu kanonskom rangu. Iz tog kuta Rim je nedvojbeno imao prvenstvo nad drugim patrijarhatima. Također u sklopu *pentarhije* Rim je uživao određeni primat apostoliciteta koji se odnosio na ulogu pri odvijanju općih sabora a manje na crkvenu disciplinu a skoro nikako na jurisdikciju.⁵¹

Dok je papa na Zapadu svojim argumentima uspijevao podići svijest primata rimskog prvosvećenika s nešto manjim intenzitetom u Sjevernoj Africi ili u Irskoj, dotle je njegovo vršenje opće jurisdikcije kršćanski Istok manje-više stalno osporavao. Iako su se Istočnjaci uvijek bojali prepustiti rješavanje pitanja vjere i discipline samo papi, ipak su mu priznavali prvenstvo apelacije i primat časti. To svjedoče izrazi »*primatus honoris*« ili »*primus inter pares*«. Ovo istraživanje pokazuje katkada i nešto više od same časti ali ne uvijek, iako se može naći primjera da se i s Istoka tražila pomoć i zaštita Rima, što bi bilo krivo navoditi kao sigurne dokaze punog primata po zapadnom shvaćanju. Na kraju valja istaknuti da se u prvom tisućljeću pod tim pojmom jedno shvaćalo na Zapadu a nešto sasvim drugo na Istoku.

⁵¹ Usp. Georg SCHWAIGER, *Päpstlicher Primat und Autorität der allgemeinen Konzilien im Spiegel der Geschichte*, 99–108. Sinode su bile uobičajeni način rješavanja krupnih crkvenih pitanja i na hrvatskom tlu u X. stoljeću o čemu svjedoče splitske sinode 925. i 928. godine na kojima se rješavalo pitanje primata u dalmatinskoj Hrvatskoj. Usp. Ivan MAJNARIĆ, *Papa i svjetovni vladari između karolinškog doba – Primjer splitskih sinoda dvadesetih godina 10. stoljeća*, u: *Zbornik Odsjeka za povijesne znanosti Zavoda za povijesne i društvene znanosti Hrvatske akademije znanosti i umjetnosti / Zbornik radova za povijesna istraživanja Istraživačkog centra JAZU / Zbornik istraživačkog instituta JA*, 28 (2010.), 5–16. Za hrvatske prilike zanimljiv članak nudi Franjo ŠANJEK, *Uloga papinstva u afirmaciji Hrvatske u ranom srednjem vijeku (7.–12. st.)*, u: *Problemi sjevernog Jadrana*, 9 (2009.), 7–25.

Summary

**THE DEVELOPMENT OF CONSCIOUSNESS OF THE PAPAL PRIMACY. I.
A HISTORICAL-THEOLOGICAL VIEW OF THE FIRST MILLENNIUM**

Niko IKIĆ

Catholic Theological Faculty in Sarajevo
Josipa Stadlera 5, BIH – 71 000 Sarajevo
niko.ikic@bih.net.ba

*A historical-theological view of the growth of consciousness of the papal primacy in the first millennium shows, beyond doubt, that a thesis according to which the primacy, as we understand it today, was already established and accepted in the New Testament or early Christian period, is simplistic and groundless. Although there was a gradual development of consciousness of the primacy from priority to precedence, from precedence to primacy, from universal primacy to jurisdictional primacy, nevertheless, synodality and collegiality were dominant in the first millennium. The process of development of primacy rested on arguments of special apostolic heritage, on Biblical foundation, and universal ecclesiology, which all gradually led to the principle: *prima sedes a nemine iudicatur* – the first see cannot be judged by anyone. The spread of the papal jurisdictional primacy can be summarised in three spatial zones of Central and Southern Italy in the sense of the Western Metropoly. The wider circle included Northern Italy and its centres in Milano and Aquileia, Gallia, and Dalmatia, all the way to some parts of Greece in the sense of the Western Patriarchy. The widest ring of some jurisdiction included Spain and North Africa, in which the real jurisdiction of the Roman pope has been felt the least. On the other side, the Christian East has always disputed jurisdictional primacy of the pope, though *de facto* it acknowledged it more than being simply *primatus honoris*.*

This article begins by taking a look at the New Testament's character of apostle Peter, while its subsections follow the aforementioned gradual development. The author points out a certain papal priority in the early Christian period and moves on to prove more concrete precedence in the dogmatically controversial period. The author draws attention to a stronger consciousness of primacy from 6th until 8th century and he concludes with the aspiration to universal primacy at the end of the first millennium.

Key Words: *Peter, papal authority, primacy, synodality, Christian East.*